

Список использованной литературы

1. Пашуто В.П. Организация, нормирование и оплата труда на предприятии (для бакалавров). - М.: КноРус, 2017. - 472 с.
2. Генкин Б.М. Организация, нормирование и оплата труда на предприятии. - М.: Норма, 2016. - 352 с.
3. Горелов Н.А. Оплата труда персонала: методология и расчеты: Учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 412 с.
4. Ребров А.В. Мотивация и оплата труда. Современные модели и технологии: Учебное пособие. - М.: Инфра-М, 2018. - 240 с.
5. Трудовой кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК, 47-51 (с изменениями на 1.01. 2020 года)
6. www.antalkazakhstan.kz Исследование рынка труда и обзор зарплат 2018-2019 Казахстан.

ҒТАМР 33.339.97

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІҢ АЖЫРАМАС ЖӘНЕ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

М.А. ТУРГАНБАЕВ, Б.С. БИМБЕТОВА

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Аннотация. Ұлттық қауіпсіздік проблемасы - әрбір елдің басты назарда ұстауы қажет мәселе. Мақалада ұлттық қауіпсіздіктің ең маңызды құрамдас бөлігі экономикалық қауіпсіздік мәселелері қазіргі нарық ерекшеліктері тұрғысынан талданып, зерттелінген. Ерекшеліктерімен қатар оны қамтамасыз ету жолдары ұсынылған. Ғылыми еңбекте экономикалық қауіпсіздік проблемасы жүйелік әдіснама тұрғысынан қарастырылып, ұлттық экономиканың тұрақтылығы мен қорғалуын сақтауға бағытталған, сыртқы және ішкі қатерлерге төтеп бере алатын және бір-бірімен ортақ міндеттер мен ерекше функциялармен байланысқан жекелеген элементтерден тұратын күрделі динамикалық жүйені білдіретін экономиканың жай-күйі ретінде қарастырылып, зерттелген.

Қазақстан ерекшелігіне байланысты ұлттық дәстүрлер мен құндылықтарды сақтай отырып, мемлекеттік мүдделер мен шаруашылық жүргізуші субъектілердің жеке мүдделерін қорғау жөніндегі саяси, құқықтық және экономикалық институттардың пәрменділігіне қойылатын талаптар күшеюіне қатысты экономикалық қауіпсіздіктің сыртқы және ішкі қатерлерін уақтылы анықтау және оларды жою немесе олардың теріс салдарларын жеңілдету жөнінде тиісті шаралар қабылдау қажеттігі жан-жақты талданған.

Кілт сөздер: ұлттық қауіпсіздік, экономикалық қауіпсіздік, технологиялық қауіпсіздік, жаһандану процестері, трансұлттық корпорациялар, азық-түлік қауіпсіздігі, ұлттық мүдделер.

Аннотация. Проблема национальной безопасности - это проблема, которую каждая страна должна держать под пристальным вниманием. В статье проанализированы и изучены вопросы экономической безопасности как наиболее важной составляющей национальной безопасности с точки зрения особенностей

современного рынка. Наряду с особенностями, предложены пути его обеспечения. В научном труде проблема экономической безопасности рассматривается и изучена как состояние экономики, представляющее собой сложную динамическую систему, направленную на сохранение стабильности и защищенности национальной экономики, которая представляет собой сложную динамическую систему, состоящую из отдельных элементов, способных противостоять внешним и внутренним угрозам и связанных друг с другом общими задачами и специфическими функциями.

В связи с казахстанской спецификой всесторонне проанализирована необходимость своевременного выявления внешних и внутренних угроз экономической безопасности и принятия соответствующих мер по их устранению или смягчению негативных последствий в отношении усиления требований к действенности политических, правовых и экономических институтов по защите государственных интересов и личных интересов хозяйствующих субъектов с сохранением национальных традиций и ценностей.

Ключевые слова: национальная безопасность, экономическая безопасность, технологическая безопасность, процессы глобализации, транснациональные корпорации, продовольственная безопасность, национальные интересы.

Annotation. The problem of national security is a problem that every country should keep under close attention. The article analyzes and studies the issues of economic security as the most important component of national security in terms of the features of the modern market. Along with the features, the ways of its provision are proposed. In the scientific work, the problem of economic security is considered and studied as a state of the economy, which is a complex dynamic system aimed at maintaining the stability and security of the national economy, which is a complex dynamic system consisting of individual elements that can withstand external and internal threats and are related to each other by common tasks and specific functions.

In connection with Kazakhstan's specifics, the need for timely identification of external and internal threats to economic security and taking appropriate measures to eliminate them or mitigate negative consequences in relation to strengthening the requirements for the effectiveness of political, legal and economic institutions to protect the state interests and personal interests of economic entities while preserving national traditions and values is comprehensively analyzed.

Key words: national security, economic security, technological security, globalization processes, transnational corporations, food security, national interests.

Қазақстанның мемлекеттік егемендікке ие болуы ішкі және сыртқы ресурстардың сапасы мен ұтқырлығына байланысты елдің өміршеңдігінің негізгі кепілі ретінде ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесін күн тәртібіне қойды. Бұл тұрғыда Қазақстанның даму стратегиясының негізгі бағыттарында барлық әлеуметтік-саяси салалардың тұрақты және тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін экономикалық жүйенің қауіпсіздігі доминант болып табылады. Бұл проблеманың маңыздылығын Елбасы жыл сайынғы өз Жолдауларында да үнемі атап өтеді [1].

Қоғамдық өмір салаларының тығыз өзара байланысы мен өзара тәуелділігі «экономикалық қауіпсіздік» ұғымының жинақталған мәнін тар мамандандырылған экономикалық зерттеулердің ғана емес, сонымен қатар бірқатар қоғамтану пәндерінің

(саясаттану, әлеуметтану, философия, тарих және т.б.) пәні болып табылатынын нақты көрсетеді.

Ғылыми әдебиетте экономикалық қауіпсіздік әр түрлі мағынада қарастырылады:

1. Ұлттық қауіпсіздіктің бірыңғай, бөлінбейтін кіші түрі. Мұндай көзқарас П. Г. Беловта бейнеленген, ол былайша тұжырымдайды: «...жеке қауіпсіздік қағидалары емес, жалғыз мүмкін болатын - жүйелік қауіпсіздік қағидалары» [2].

2. Ұлттық қауіпсіздік шеңберіндегі дербес, автономды жүйе. Бұл тұрғыда мәселе екі аспектіде қарастырылады:

- экономикалық қауіпсіздік экономиканың өзін түрлі факторлар мен қауіптердің әсерінен қорғаушы ретінде. «Экономикалық қауіпсіздік экономика саласындағы мемлекеттік-ұлттық мүдделердің ішкі және сыртқы қауіп-қатерлерден, экономикалық және материалдық залалдардан сенімді және барлық қажетті құралдармен қамтамасыз етілген қауіпсіздігін білдіреді» [3];

- экономикалық қауіпсіздік оның белгілі шекті сыни мәндері сақталатын жағдай ретінде. «Экономикалық қауіпсіздікті экономиканың қоғамның, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық және әскери-саяси тұрақтылығын қамтамасыз етуге әзірлігі мен мүмкіндігінің жай-күйі және заңның талаптарын орындайтын қоғамның әрбір мүшесінің экономикалық және құқықтық жағдайының тұрақтылығы ретінде түсінуге болады» [4].

Көптеген зерттеушілердің пікірінше, ұлттық экономикалық қауіпсіздік - бұл ұлттық мүдделерді кепілді қорғау, елдің үйлесімді, әлеуметтік бағытталған дамуы, ішкі және сыртқы үдерістерді дамытудың неғұрлым қолайсыз жағдайлары кезінде де жеткілікті экономикалық және қорғаныс әлеует қамтамасыз етілетін экономика мен билік институттарының жағдайы.

Жалпы алғанда «экономикалық қауіпсіздік» мазмұнын, оның құрамдас элементтерін, сондай-ақ оны қамтамасыз ету тетіктерін айқындау проблеманы әртүрлі теориялық-әдіснамалық тәсілдер шеңберінде зерттеуге байланысты түрліше түсіндіріледі.

Біздің зерттеуде экономикалық қауіпсіздік проблемасын жүйелік әдіснама тұрғысынан қарастыру ұсынылады, мұнда экономикалық қауіпсіздік ұлттық экономиканың тұрақтылығы мен қорғалуын сақтауға бағытталған, сыртқы және ішкі қатерлерге төтеп бере алатын және бір-бірімен ортақ міндеттер мен ерекше функциялармен байланысқан жекелеген элементтерден тұратын күрделі динамикалық жүйені білдіретін экономиканың жай-күйі ретінде анықталады.

Құрылымдық байланыстар мен ұтқырлық арналарының тиімді және жөнге салынған жүйесі болған кезде ұлттық экономика өз әлеуетінің кешенді күшін ұлғайтудың қосымша көзіне қауіп-қатерді біріктіре отырып, ресурстық сыйымдылық пен қабілеттілікке ие болуы тиіс.

Біздің ойымызша, экономикалық қауіпсіздіктің теориялық моделі жоғары деңгейі ұлттық экономиканы, ал төменгісі — оның кіші жүйелерін (азық-түлік, өнеркәсіптік, инвестициялық, технологиялық, энергетикалық, қаржы-несиелік, көлік-коммуникациялық, әлеуметтік-экономикалық, сыртқы экономикалық қауіпсіздіктерді) қамтитын күрделі құрылым болып табылады. Олар бір-бірімен күрделі функционалдық қарым-қатынастармен, көрсеткіштермен көп кластерлі негізде байланысқан.

Бұл проблеманың маңыздылығы «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 26 маусымдағы Заңының қабылдану фактісімен сипатталады, ол «ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді Қазақстан Республикасының тәуелсіз егеменді мемлекет болып дамуының басты шарты" ретінде анықтайды [5].

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің басым бағыты экономикалық қауіпсіздік болып табылады, оның аспектілерін кеңінен және тереңдетіп зерделеу қажеттілігі бірінші кезекте жүйелік талдау әдіснамасы тұрғысынан ұлттық қауіпсіздік санатын қарауды талап етеді, оның шеңберінде "жүйе" ұғымы кең жалпы қабылданған мағынада "бір-бірімен өзара байланысты және кейбір тұтас бірлікті құрайтын белгілі бір жолмен реттелген көптеген элементтер" деп айқындалады.

"Қауіпсіздік" ұғымы тарихи алғанда алғаш рет XII ғ. қолданысқа кіріп, "өзін кез келген қауіптен қорғалған деп санайтын адам рухының тыныш жағдайы" деп анықталды [3].

Бұдан әрі термин қоғамдық процестерге байланысты елеулі өзгерістерге ұшырады. Қазіргі заманғы түсіндіруде ұлттық қауіпсіздік ұғымы соғыстан кейінгі кезеңнің (50-60 жж.) әлеуметтік тұжырымдамаларында анықталды.

Бұл проблеманы талдауда бірнеше көзқарас қалыптасты, олардың шеңберінде ұлттық қауіпсіздікті әр түрлі интерпретациялау экономикалық қауіпсіздіктің мәні мен өлшемдерінің әдіснамалық әр түрлілігін негіздейді.

Посткеңестік кеңістікте ұлттық қауіпсіздікті неғұрлым маңызды зерттеу Ресей ғылыми мектебінде жүргізіледі, онда ұлттық қауіпсіздікті жалпы қабылданған түсіндіру "азаматтардың, қоғам мен мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерінің, сондай-ақ ұлттық құндылықтар мен өмір салтының өз табиғаты бойынша әртүрлі сыртқы және ішкі қауіптердің кең спектрінен (әскери, экономикалық, ақпараттық, экологиялық және т. б.) қорғалуының" жағдайын білдіреді [6].

Қазақстан Республикасының "Ұлттық қауіпсіздік туралы" Заңына сәйкес ұлттық қауіпсіздік ұғымы оның көп деңгейлілігі нақтыланбай, "елдің ұлттық мүдделерінің нақты және әлеуетті қауіптерден қорғалу жағдайы" деп жалпылама анықталған [5].

Біздің ойымызша, ұлттық қауіпсіздік мемлекеттің және оның құрамдас бөліктерінің қоғамдық тұрақсыздандыру ошақтарын құрайтын және елдің ұлттық мүдделерін сақтау мен қамтамасыз ету үшін нақты немесе әлеуетті қауіп төндіретін ішкі және сыртқы факторлардан ұлттық қорғалуы қамтамасыз етілетін жағдайды білдіреді.

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету механизмдері қоғамдық құрылыстың әр алуан түрлерінде әр түрліше болады және әр түрлі әлеуметтік - саяси жүйелерде қолда бар ұлттық ресурстарға сәйкес тиісті әдістермен қамтамасыз етіледі. Бұл тұрғыда ғылыми әдебиетте ұлттық қауіпсіздік қоғамдық-саяси режимге негізделген жүзеге асырушы механизмдер тұрғысынан қарастырылатын тәсіл атап өтілген. Мұндай тәсіл шеңберінде қауіпсіздік жүйелері екі түрге бөлінеді:

- автаркиялық (өзін-өзі қамтамасыз ететін), қорғау өзінің ішкі әлеуеті және ресурстарымен қамтамасыз етіледі;

- автаркиялық емес (өзін-өзі қамтамасыз етпейтін), өміршеңдік ресурстары серіктес немесе одақтастар тарапынан қосымша қамтамасыз етуді және көмекті қажет ететін.

Жоғарыда аталғандардан басқа жай-күйі мен даму белгілері оларды өтпелі жүйеге жатқызуға мүмкіндік беретін жүйелер (көрсеткіштер) бар.

Зерттеулерде ұлттық қауіпсіздік мәселелері ұлттық қауіпсіздіктің түрлі кіші жүйелерін, элементтері мен факторларын бөліп тұратын түрлі тұжырымдамалық тәсілдер бар. Ресей ғалымы Г. В. Коржовтың пікірінше, ұлттық қауіпсіздік келесі кіші жүйелерді біріктіреді: экономикалық, саяси, қоғамдық, экологиялық, технологиялық, әскери-техникалық, ақпараттық, психологиялық (оның ішінде әлеуметтік-психологиялық) [7].

Екінші тәсілді әскери, техникалық, экономикалық, әлеуметтік және ғылыми-техникалық формаларды бөліп көрсететін белгілі ресейлік экономист С. Ю. Глазьевтің тұжырымдамасынан көреміз [7].

Ал тағы басқа зерттеулер ұлттық қауіпсіздіктің көп деңгейлі екендігін атап көрсете отырып, оны пәндік-функционалдық бағыт бойынша нақтылайды және әскери, әлеуметтік, саяси, экономикалық, экологиялық, ақпараттық, мәдени, құқықтық, ғылыми-технологиялық, демографиялық, генетикалық, криминогендік, энергетикалық, зияткерлік деп бөледі [7].

Ұлттық қауіпсіздік жүйесі саяси, экономикалық, қоғамдық (әлеуметтік-психологиялық), әскери-техникалық және экологиялық нысандардан құралады. Егер ұлттық қауіпсіздік мемлекеттің тәуелсіздігі мен аумақтық тұтастығы қамтамасыз етілетін, әлеуметтік-саяси тұрақтылық сақталатын және эволюциялық қоғамдық процестерді дамыту үшін жағдайлар жасалатын сыртқы және ішкі қатерлерден мемлекеттің қорғалуының жай-күйі болатын болса, онда экономикалық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің басым бағыты болып табылады.

Экономикалық қауіпсіздіктің әртүрлі зерттеу тәсілдерін талдау негізінде оны экономикалық жүйенің тұрақты дамуы, қоғамдық-мемлекеттік даму үшін әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың тиісті деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін сыртқы және ішкі қатерлерден қорғау қамтамасыз етілетін экономиканың жай-күйі деп анықтауға болады.

Қауіпсіздік - әр түрлі әлеуметтік субъектілердің қатынастарындағы қарама-қайшы мүдделерді көрсететін, өзінің құрылымдық құраушылары мен көріністерінде әр түрлі қырларынан танылатын күрделі әлеуметтік құбылыс. Олардың кейбіреулері өз қауіпсіздігін басқалардың есебінен қамтамасыз етуге ұмтылады немесе басқа адамдардың, топтардың, халықтардың қауіпсіздік мүдделерімен санаспайды, ескірген категориялармен және өзімізді құндылықтармен ойлайды, қауіпсіздіктің жаһандану дәуірінде бөлінбейтінін дәлелдейтін негізгі заңдылықты елемейді. Сондықтан да қауіпсіздік проблемасы көп жағдайда субъективті ұстанымдармен, әркелкі бағалармен, фрагментті пікірлермен негізделеді. Әдістемелік тұрғыда қауіпсіздік туралы әлеуметтік құбылыс ретінде тұтас түсінік болу маңызды.

Соңғы уақытта Қазақстан үшін ұлттық қауіпсіздіктің экономикалық аспектілері тиімді және бәсекеге қабілетті экономиканы құру факторы ретінде ерекше мәнге ие болуда.

Осыған байланысты ұлттық дәстүрлер мен құндылықтарды сақтай отырып, ұлттық және халықаралық құқықтық нормалар шеңберінде мемлекеттік мүдделер мен шаруашылық жүргізуші субъектілердің жеке мүдделерін қорғау жөніндегі саяси, құқықтық және экономикалық институттардың пәрменділігіне қойылатын талаптар күшеюде. Бұған экономикалық қауіпсіздіктің сыртқы және ішкі қатерлерін уақтылы анықтау және оларды жою немесе олардың теріс салдарларын жеңілдету жөнінде тиісті шаралар қабылдау жолымен қол жеткізіледі.

Әлеуметтік-экономикалық жүйенің өзгеруі белгілі бір жағдайларда оның өмір сүруіне қауіп төндіруі мүмкін дағдарыстың туындауына септігін тигізуі мүмкін. Осыған байланысты оның қауіпсіздігі туралы мәселе туындайды. Бұл, атап айтқанда, экономикалық қауіпсіздікті мемлекеттік және құқықтық қамтамасыз ету проблемасы және оны қамтамасыз ету тұжырымдамасын әзірлеу бойынша кешенді жұмыстарды күн тәртібіне қояды.

Демек, "ұлттық қауіпсіздік" дефинициясы экономикалық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің ажырамас және құрамдас бөлігі болып табылатынын түсіндіреді. Сондықтан Қазақстанның экономикалық қауіпсіздігін мемлекеттік-құқықтық қамтамасыз ету ұлттық қауіпсіздіктің бастапқы нүктесі болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Елбасы ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 5 қазандағы Жолдауы. - [Сайт]: <http://www.akorda.kz>
2. Белов П.Г. Системные основы обеспечения национальной безопасности России. Безопасность. М., 1994. - С. 88.
3. Городецкий А. Вопросы безопасности экономики России. Экономист. № 10, 1997. - С. 46.
4. Лыкшин С. Основы государственной стратегии экономической безопасности. Экономическая безопасность страны: таможенные методы и средства её обеспечения. М., 1995. - С. 8.
5. «Ұлттық қауіпсіздік туралы» ҚР Заңы. – 1998. - 30 маусым // «Егемен Қазақстан». – 30.06.98.
6. Спанов М.У. Экономикалық қауіпсіздік: жүйелі талдау тәжірибесі // Алматы: ИРК. – 1996.
7. Түзелбаев Н.О. Мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігі – егемен Қазақстанның тәуелсіздігінің негізі // «Заңгер». – 2003. - № 2.

МРНТИ 06.73.65

К ВОПРОСУ О ПЕРЕХОДЕ К СИСТЕМЕ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО СОЦИАЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ

Х.Х. КУСАИНОВ, А.О. НУРМАНОВ, Д.Е. ОСПАНОВ

*Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова,
г. Актөбе, Казахстан*

Аннотация. Настоящая статья посвящена актуальному вопросу перехода национальной системы здравоохранения к новой модели обязательного социального медицинского страхования. В публикации показана роль, значение и влияние отрасли здравоохранения на экономическое развитие государства. Представлена авторская модель воздействия сферы здравоохранения на экономический рост страны. Рассмотрены преимущества новой казахстанской модели обязательного социального медицинского страхования. Даны научно-практические рекомендации касательно вопросов финансирования здравоохранения Казахстана.

Ключевые слова: здравоохранение, добровольное медицинское страхование, обязательное социальное медицинское страхование, гарантированный объем бесплатной медицинской помощи.

Аннотация. Бұл мақала ұлттық денсаулық сақтау жүйесінің міндетті әлеуметтік медициналық сақтандырудың жаңа моделіне көшуінің өзекті мәселесіне арналған. Жарияланымда мемлекеттің экономикалық дамуына денсаулық сақтау саласының рөлі, маңызы және ықпалы көрсетілген. Денсаулық сақтау саласының елдің экономикалық өсуіне әсер етуінің авторлық моделі ұсынылған. Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандырудың жаңа қазақстандық моделінің артықшылықтары қарастырылды. Қазақстанның денсаулық